

THE DEBATES REGARDING TO THE WRITING OF ROMANIAN LANGUAGE DICTIONARY IN FAMILIA PERIODICAL (1865-1906)

Anca-Elena DAVID, Assistant Professor, PhD, "Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: The urgent editing of a Romanian literary language dictionary under the aegis of the Romanian Academic Society has been imperative required by all linguists, reporters and the collaborators of Transilvanian periodicals since the end of XIX-th century. The magazine Familia from Oradea presents, in detail, the works of the academic forum regarding the decisions and arguments that were discussed there. From this point of view, both the ideas that A. T. Laurian had in mind for the publishing of his dictionary and those that were fundamental The Great Ethimologic of Romanian language by B. P. Hasdeu have been presented.

Familia remarks as well the opinion of most member of the academic forum regarding the changing of approach in editing the dictionary by Laurian and Massim. It will be decided that the lexical stuff be provided particularly from real people speech as well as from old important documents belonging to Romanian literature. A lot of articles refer to the slow process for the elaboration of the Hasdeu' dictionary. During the meetings it is suggested and accepted to replace Hasdeu with A. Philippide and some criteria for making up this lexicographic work are established. Due to a permanent activity of publishing the exchange of ideas among the contemporary scholars regarding the editing of the dictionary, Familia manifested a special interest for the up-dating of the literary Romanian language.

Keywords: dictionary, principles, elaboration, disputes, Academy

Elaborarea urgentă a unui *Dicționar al limbii române literare*, sub egida Societății Academice Române, este imperios solicitată de toți lingviștii, redactorii și colaboratorii periodicelor transilvănene de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Sunt prezentate, în detaliu, lucrările forului academic privitoare la deciziile și discuțiile din cadrul acestuia. Revista orădeană *Familia* publică întrunirea membrilor Comisiei filologice în vederea întocmirii *Dicționarului*, în cadrul căreia A. T. Laurian prezintă principiile urmate: „corpul cuvintelor remane întreg; derivatele nu cauză modificare în corpul cuvintelor; tipul verbului se pune în infinitiv; la verbele neregulare, precum și la cele de a II. și III. Conjugatiune, se însemna timpurile primitive; la verbele de I. și IV. conjugatiune, cari formă prezentele în *ediu* și *escu*, se însemna această formă; și altele cari se voru specifică în prefatiunea dicționarului”¹.

În articolul *Lupt'a filologilor*, Iosif Vulcan prezintă dezbaterile din cadrul Societății Academice Române, referitoare la „revisiunea proiectului de dicționar lucrat de comisiunea lesiografică, compusa din dnii Laurian și Massim”². Printre cei care s-au opus aprobării proiectului se numără și Al. Odobescu, acesta calificându-l „pre latinisat”, voind „să fie mai curat romanesc”. Odobescu este de părere că: „opiniunile majorității Societății nu sunt conforme cu ale redactorilor proiectului de dicționar”. Nefinalizarea disputelor literaților este,

¹ Feder., *Societatea academica romana*, în *Familia*, XVI, 1870, nr. 34, p. 405.

² Iosif Vulcan, *Lupt'a filologilor*, în *Familia*, X, 1874, nr. 36, p. 428.

totuși, de bun augur pentru starea limbii, consideră Vulcan, care își exprimă dorința de a se ajuge la un rezultat „cât mai – practicabil”³.

Familia publică și acordul membrilor Academiei, din cadrul Sesiunii generale din 1885, privind tipărirea *Marelui Ethimologic al limbei Române*⁴. În articolul *Marele etimologic al României*⁵ se anunță, cu entuziasm, publicarea dicționarului și se expun principiile care au stat la baza elaborării acestei lucrări fundamentale pentru lingvistica noastră. Autorul, B. P. Hasdeu, recunoaște greutățile pe care le-a întâmpinat și prezintă etapele parcurse. Astfel, „trebuia să despoi, după puțină, toate tecsurile vechi tipărite séu manuscripte, trebuia să despoi pe cei mai mulți autori până la 1840, și chiar dintre cei moderni pe autorii cei mai poporani, ca Grigori Alecsandrescu, Costache Negruzzi, Alecsandri, Anton Pann etc.”⁶, demers la care a fost ajutat de mai mulți tineri. Prin chestionarul întocmit de el (care cuprindea întrebări legate de fonetică, forme gramaticale, istorie naturală, viață industrială, relații sociale), filologul ieșean a reușit să strângă „sute de cuvinte, de locuțiuni proverbiale, de idiotisme etc. pe cari nu le găsim în nici un dicționar al limbei române”. Cu bucurie, Hasdeu aduce la cunoștință finalizarea volumului, de 500 de pagini, care conține toate cuvintele ce încep cu litera A, literă care, în concepția sa, este „un brevet de latinitate a limbei române”⁷. El observă că într-o limbă „se resfrânge întrégă vieța unui popor; decât dar dicționarul este repertoriul limbei, atunci el trebuie să fie în același timp și o enciclopedie a vieței naționale” și adaugă faptul că la prezentarea fiecărui cuvânt a încercat să dea „sensurile acelu cuvânt, să dau pentru fie-care sens citațiuni din tecsele vechi, din scriitorii mai noi, din literatura poporului, și să inchei fie-care cuvânt prin comparațiuni istorico-filologice, prin o etimologie adevărat științifică”.

În prelegerea ținută cu ocazia sărbătoririi a 25 de ani de existență a Societății Academice, D. A. Sturdza prezintă activitatea acestui for în elaborarea *Dicționarului*: „incetul cu incetul întréga lucrare a dicționarului a remas în sarcina lui A. T. Laurian și a lui I. C. Massim, cari aveau să examineze și să coordoneze materialele strânse de membrii însărcinați cu elaborarea de anumite litere”⁸. S-a stabilit că acest dicționar trebuia „să cuprindă o limbă românescă curățită de străinisme, de parasiți, de gunoie, de vênătăi, adică nu limba românescă cum este, ci o limbă romanică făcută dintr’ênsa, din cea latină și din celelalte limbi romanice, pe care apoi românii trebuiau să o adopte, să o învețe ca să se servescă cu dênsa în exprimarea cugetărilor lor, în formarea unei literaturi naționale”⁹. În anul 1870, s-a publicat *Dicționarul-proiect*, în 4000 de exemplare și în trei volume, dintre care, primele două „conțin cuvintele de origine romanică, iar al treilea, sub titlul de *Glosar*, cuvintele străine prin originea seu forma lor, cum și cele de origine indoiósă”.

Începând cu anul 1874, problema redactării *Dicționarului* a intrat într-o nouă etapă, majoritatea membrilor considerând că „marea lucrare lexicografică a lui Laurian și a lui Massim eră greșită în ênsaș concepțiunea ei, și că este necesitate a se face un dicționar al limbei reale, așa cum se găsește în vechii și bunii scriitori, precum și în gura poporului”¹⁰. S-a

³ *Ibidem*.

⁴ *Academia Română*, în *Familia*, XXI, 1885, nr. 11, p.131-132.

⁵ B. P. Hasdeu, *Marele etimologic al României*, în *Familia*, XXI, 1885, nr. 44, p. 519-520.

⁶ *Ibidem*, p. 519.

⁷ *Ibidem*, p. 520.

⁸ D. A. Sturdza, *Academia Română*, în *Familia*, XXVII, 1891, nr. 26, p. 308.

⁹ *Ibidem*, p.309.

¹⁰ *Ibidem*.

hotărât, în acest sens, „ca să se adune materialul lexical din vechile monumente ale literaturii române și din graiul viu al poporului”. Dintre textele vechi, propuse pentru a fi studiate s-au specificat: *Codicele Voronețian*, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea lui Coresi*, *Pravila dela Govora*, *catechismul Calvinesc* și *Psaltirea în versuri a mitropolitului Dosoftei*.

În articolul *Publicațiunile istorice ale literaturii române in 1882-1889*, T. Roșiu menționează efortul lui Hasdeu în elaborarea unui nou dicționar național, *Magnum Etymologicum Romaniae*, care va reda „limba istorică (adecă vechie) și limba poporală de astăzi cu toate ramificațiunile și dialectele ei”¹¹. El trece în revistă dicționarele etimologice românești apărute până la acea vreme. Cel mai vechi „dicționar etimologic român a fost elaborat de o societate de erudiți români pe la începutul acestui secol și edat de filologul român Maior in anul 1825” și cuprinde explicarea cuvintelor „singuratece” din limba latină, germană și maghiară, fiind întrebuintat des de cărturarii români și străini. S-a alcătuit, sub formă de proiect, de către Laurian și Massim, un nou dicționar, care nu a câștigat, însă, adeziunea membrilor Academiei Române. În 1870/9 a apărut dicționarul lui Cihac, „care cuprinde inse explicațiuni cu totul neesacte și etimologii fantastice, o lucrare ce duce de sigur în rătăcire pe ori-ce învățat străin, cum s’a constatat in diferite rânduri in sinul Academiei române”¹². T. Roșiu elogiază, în final, lucrările profesorului Pompiliu, *Graiul românesc din Biharea in Ungaria*, ale lui Frâncu și Candrea, *Rotacismul la Moși și Istrieni*.

Articolul *Sesiunea gen. a Academiei Române*¹³ consemnează încheierea tomului II (literele A și Â) din *Etymologicum magnum Romaniae*, al lui B. P. Hasdeu, și începerea tomului III (până la cuvântul Ban).

În raportul cu privire la stadiul elaborării dicționarului etimologic, pe care Hasdeu l-a prezentat în fața membrilor Academiei Române, filologul ieșean precizează că: „Intre litera A și B a dicționarului este o mare legătură. Cuvintele române care încep cu litera B sunt de două ori mai multe decât cele care încep cu A. Cuvintele începătoare cu litera A au un element latin mai mare decât cele cu B. A este mai important decât B, de și e mai mic decât acesta. In vorbele cu inițiala B elementele turanice ocupă un loc mare; dar și fondul latin e de mare însemnătate”¹⁴.

În ședința din 9/21 aprilie a sesiunii forului academic din 1894, B. P. Hasdeu prezintă, din nou, stadiul în care se află redactarea dicționarului: „Prin volumul de față Etymologicul a ajuns la pagina 2766. Cuvintele studiate in acest volum sunt dela silaba Ban până la silaba Baz. Intre aceste cuvinte figuréză un mare numer de termeni in parte necunoscuți până acum lexicografilor noștri, in parte remași enigme din punctul de vedere al originii”¹⁵.

Revista *Familia* publică apariția, în 1896, a unui fascicul din tomul al III-lea al *Marelui Dicționar Etimologic*, acesta cuprinzând cuvintele începând cu *Bălțesc* până la *Bărbat*. Se precizează că o mare parte a broșurii se referă la *Banat*, „pe care îl studieză din punct de vedere istoric, topografic; apoi îi esaminéză individualitatea dialectală, elementul

¹¹ Roșiu, *Publicațiunile istorice ale literaturii române in 1882-1889*, în *Familia*, XXVII, 1891, nr. 49, p. 582.

¹² *Ibidem*.

¹³ Red., *Sesiunea gen. a Academiei Române*, în *Familia*, XXIX, 1893, nr. 9, p.105-107.

¹⁴ B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, în *Familia*, XXIX, 1893, nr. 21, p.240-241.

¹⁵ Red., *Academia Română*, în *Familia*, XXX, 1894, nr. 16, p. 190.

lexic și cel fonetico-morfologic; trecând la individualitatea teritorială, se ocupă de Troian, Aușoniu și Tilma”¹⁶.

Stadiul, deloc avansat, al dicționarului lui Hasdeu a impus discutarea acestei probleme în cadrul ședințelor din 27-29 martie 1897. În discursul de început, președintele Academiei, N. Kretzulescu, declară că: „De la 1884 până acum sînt 13 ani și lucrarea abia se află la litera B. (...) Noi toți cunoaștem munca și silințele ce a depus și depune învățatul nostru coleg dl. Hașdău în aceasta lucrare; (...) este timp ca Instituțiunea noastră să se ocupe de aceasta afacere și să ia dispozițiuni pentru viitor, astfel încât *Etymologicum Magnum Romaniae* să poată fi terminat mai curînd”¹⁷. T. Maiorescu este de părere că „lucrarea s’ar fi și putut execută, dar cu îndecite încordări. Acum se vede înse că lucrarea nu s’a putut face în șese ani; este numai la început și așa cum a fost începută, nu se poate termina. Din an în an s’a făcut prea puțin. Toate fasciculele apărute sînt foarte interesante, unele sînt precedate de prefețe, (...) Cestinea este delicată. (...) Păstrînd toată atențiunea pentru dl Hașdău, Academia ar trebui să examineze dacă nu s’ar puté asociá dlui Hașdă și alții, ca să ducă lucrarea cât mai grabnic la sfârșit”. D. Sturdza consideră că dl. Hasdeu „s’a depărtat prea mult de programul inițial, dînd lucrării o dezvoltare mult prea mare, astfel este cu neputință ca ea să fie terminată. Trebuie să se pună o măsură și să se reducă lucrarea la proporțiuni în cari să poată fi terminată, iară dl Hașdău să dea tot concursul seu”¹⁸.

La sfârșitul discuțiilor s-a hotărât întreruperea elaborării dicționarului de către Hasdeu, iar o comisie, compusă din cinci membri, din care va face parte și Hasdeu, „va întocmi programul noiei lucrări, ținînd seamă strict de dorințele exprimate de Augustul Fondator în cuvîntarea Sa din 1894”¹⁹.

În octombrie 1897, redactorii *Familiei* anunță că dl. Al. Philippide, din Iași, căruia i s-au dat ulterior patru colaboratori, a fost însărcinat cu întocmirea *Dicționarului* început de Hasdeu. Se precizează și faptul că Hasdeu, într-o scrisoare adresată Academiei, și-a exprimat dorința de a onora contractul încheiat cu forul academic, astfel încât va continua să lucreze la dicționar până în aprilie 1898²⁰.

Cu scopul de a înlesni finalizarea dicționarului, Comisia filologică a specificat că acesta „va cuprinde cuvintele limbei comune românești, cum se găsește ea în scriitorii cei mai însemnați de la XVI încoace. Fiecare cuvînt va fi însoțit de arătarea formelor, a înțelesului principal și a diferitelor sale accepțiuni în diceri, locuțiuni, proverbe etc. La fiecare cuvînt se va arăta întru cât se va puté, asemenea și explicarea lui etimologică”²¹. În privința sistematizării activității, s-a decis „să se organizeze o adunare de material lexicografic, adica cuvinte cu frazele în cari sînt întrebuițate, din toate scrierile românești de oare-care valoare, avînd cuprinsul din toate ramurile activității intelectuale care s’au dezvoltat în limba noastră”. În cadrul discuțiilor, se preconizează terminarea colectării materialului lexical în octombrie 1899. Ultima informație, din *Familia*, legată de alcătuirea dicționarului, se referă la stadiul elaborării acestuia, anunțându-se începerea redactării lui, în noiembrie 1899.

¹⁶ Red., *Literatură și arte*, în *Familia*, XXXII, 1896, nr. 17, p. 203.

¹⁷ Red., *Magnum Etymologicum Romaniae înaintea Academiei Române*, în *Familia*, XXXIII, 1897, p. 162.

¹⁸ *Ibidem*, p.176.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Red., *Literatură și arte*, în *Familia*, XXXIII, 1897, nr. 40, p. 479.

²¹ Red., *Marele Etymologic al României*, în *Familia*, XXXIV, 1898, nr. 14, p. 165.

Putem concluziona că prin permanenta preocupare de a publica schimbul de idei dintre literații vremii în privința alcătuirii *Dicționarului, Familia* a manifestat un interes deosebit față de modernizarea lexicului limbii române literare.

Bibliografie selectivă

- Coteanu, Ion, *Structura și evoluția limbii române*, București, Editura Academiei, 1981.
- Gheție, Ion, *Introducere în studiul limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
- Hasdeu, B. P., *Marele etimologic al României*, în *Familia*, XXI, 1885, nr. 44, p. 519-520.
- Red., *Magnum Etymologicum Romaniae înaintea Academiei Române*, în *Familia*, XXXIII, 1897, p. 162.
- Vulcan, Iosif, *Lupt'a filologilor*, în *Familia*, X, 1874, nr. 36, p. 428.